

Civil szervezetek szerepe a vidékfejlesztésben

VARGA ESZTER

Kulcsszavak: vidékfejlesztés, civil szervezetek, LEADER akciócsoportok, Nemzeti Vidékstratégiai Konceptió.

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A civil szervezetekkel kapcsolatos viták a rendszerváltás időszakát követően folyamatosan napirenden szerepelnek. Jelenleg új kerettörvény készül, amely a definíciós viták végére is pontot tehet. A jövőbeli vidékfejlesztési irányokat kijelölő Nemzeti Vidékstratégiai Konceptió a szakirodalomban és a statisztikákban gyengének minősített civil szektor helyett erős civil szférát vizionál, és a vidékfejlesztésben elkötelezett civil szerveződések bevonását tervezi a fejlesztő programok, valamint a vidéki válság megoldásának kidolgozásába. Magyarországon azonban egyelőre nem látványosan tisztán a vidéki civil szervezetek szerepkörei, amelyek ismerete pedig szükséges a tervezésben. A Dél-Dunántúl régióban végzett empirikus felmérés eredményei szerint a legnagyobb eséllyel a „stabil, aktív, nyitott” civil szervezetek tartozhatnak a programozásba bevonható civil szerveződések közé. Az ő szerepük azonban túlmutat a fejlesztő programok, valamint a vidéki válság megoldásának kidolgozásán, mert a vidéki lakosság mobilizálásában is nagy segítséget nyújthatnak. Ezek mellett léteznek a LEADER akciócsoportok, akik a jelenleg betöltött funkcióik alapján az említett elvárásoknak már meg is felelnek, de az kérdéses, hogy az önkormányzati és a vállalkozói szféra képviselőit is magába integráló akciócsoportok mennyire tekinthetők tisztán civil szerveződéseknek.

BEVEZETÉS

A civil szervezetekkel kapcsolatos diskurzus a rendszerváltás időszakát követően új lendületet vett hazánkban azt követően, hogy közel negyven évig a civil szervezeteket erős központi kontroll tartotta nyomás alatt. Ennek enyhülésével vehette kezdetét e szervezetek jogi szabályozásának újragondolása, amely az alaptörvényekben (alkotmány, polgári törvénykönyv, egyesülési törvény, párttörvény) való említésükkel indult, majd a következő évtizedben működésük és tevékenységük szabályozásával folytatódott. Az új évezred elején működési támogatásuk kérdés-

köre is napirendre került (Nemzeti Civil Alapprogram), amely felerősítette az átláthatóvá és ellenőrizhetővé tételükkel kapcsolatos igényeket (*Beleznay, 2010*). Jelenleg éppen születőben van az a jogszabály („Civil Törvény”), ami új alapokra helyezi majd a civil szervezetek életét, és várhatóan megteremti az említett átláthatóságot is.¹ Az előzetes információk alapján a törvény egyik célja a civil szektor megtisztítása a „nem valódi”² civil szervezetektől, ezzel is segítve a ténylegesen alulról szerveződő társaságok élet- és versenyképességének javulását.

A civil szféra elmúlt húsz év alatt kialakult áttekinthetatlensége valószínűleg

¹ A Civil Törvény társadalmi vitára szánt tervezete elérhető a www.kormany.hu weboldalon, ami 2011. július 4-ig volt nyitott az észrevételek fogadására (ezzel 7 munkanapot biztosítva a reagálásra).

² Nem tisztán civil.

nagy szerepet játszik abban, hogy Magyarországon egyelőre nem látszanak tisztán a civil – főleg a vidéki civil – szervezetek által eredményesen betölthető, jellemző szerepkörök. Ezek ismerete pedig elengedhetetlen ahhoz, hogy a fejlesztő (például vidékfejlesztő) szakember képes legyen reális célokat kitűzni és terveket készíteni a segítségükre, vagy a segítségük igénybevételére.

A következő tíz év vidékfejlesztési irányait kijelölő, a „vidék alkotmánya” névvel is illetett *Nemzeti Vidékstratégiai Konceptió – 2020*³ vitaanyaga a civil szférát és annak szerveződéseit konkrétan három helyen említi meg. Először (37. o.) az „erős civil szférának” a nemzeti együttműködés rendszerében való fontos szerepét (mint a rendszer egyik „legfőbb erejét”) hangsúlyozza. Másodszor (49–50. o.) „a vidékfejlesztésben elkötelezett civil szerveződések” bevonását emeli ki a hátrányos, leszakadó területek felzárkóztató, fejlesztő programjainak kidolgozásába. Harmadszor pedig (76. o.) a jövőről szóló társadalmi párbeszéd jegyében a vidéki válság lehetséges megoldási lehetőségeinek kidolgozásában szán komoly szerepet a „helyi civil szerveződéseknek”. A stratégia tehát

- *erős civil szféráról* beszél;

- a vidékfejlesztésben *elkötelezett civil szerveződések bevonását* tervezi a fejlesztő programok, valamint a vidéki válság megoldásának *kidolgozásába*.

A továbbiakban arra keresem a választ, hogy a vidéki területeken működő civil szervezetekről a stratégia által felvázoltakkal kapcsolatban milyen megállapítások tehetők. A szakirodalom néhány releváns gondolata és az országos statisztikákból lesűrthető megállapítások bemutatása

után a Dél-Dunántúl régió civil szervezeteit vizsgálom részletesebben.

FOGALMI KUSZASÁG, ELTÉRŐ SZEREPEK

A civil szervezetek vizsgálatába fogó kutató már munkája kezdetén szembesül a témát átszövő fogalmi kuszasággal, amely több okra is visszavezethető. Magyarországon a rendszerváltást követő években a kormányzati és az üzleti szférától elkülönülő harmadik szféra szervezeteit, számos egyéb megnevezés mellett, leginkább a nonprofit kifejezéssel illették (*Kuti, 1998, 16. o.*). Az azóta eltelt húsz év alatt a nonprofit fogalom mellett a civil kifejezést is egyre gyakrabban használja mind a köznyelv, mind pedig a szaknyelv e szervezetek megjelölésére. A megnevezések közti különbség rendszerint az eltérő nézőpontokra, a különböző szempontok szerinti megközelítésekre vezethető vissza. *Míg a nonprofit kifejezés elsődlegesen a profit-szétosztás tilalmára, addig a civil megjelölés inkább a kormányzattól való elkülönülésre utal.* A hazai szakirodalomban a civil szervezetek e két lehatárolási kritériuma mellett szerepel még az önszerveződés⁴, az intézményesültség, az öngazdálkodás, az öntevékenység és a közjólátás is (*Kákai, 2009, 10. o.*).

A tisztánlátást hátráltatja továbbá, hogy a harmadik szférán belül is léteznek olyan formák, amelyek a gazdasági szektor felé közelítenek, mint például a közhasznú társaság (nonprofit gazdasági társaság)⁵, és vannak, amelyek a kormányzati szektor felé húznak, mint például a közalapítvány vagy a köztestület.

A fentiekhez hozzáadódik még az is, hogy egy-egy társasági forma önmagában számos esetben nem tükrözi, hogy tény-

³ A Nemzeti Vidékstratégiai Konceptió – 2020 c. dokumentumra a továbbiakban „a stratégia” néven fogok hivatkozni.

⁴ Saját akarat-elhatározáson alapuló, önkéntes szerveződés és a működési elvek önálló kialakulása, meghatározása.

⁵ A 2006. évi gazdasági társaságokról szóló IV. törvény szerint 2007. július 1-jétől nem hozható létre közhasznú társaság. Ettől az időponttól kezdve működhetnek viszont *nonprofit gazdasági társaságok*, mégpedig bármilyen társasági formában. A közhasznú társaságok a megszűnés helyett választhatják azt is, hogy legkésőbb 2009. június 30-ig nonprofit társasággá alakulnak át.

legesen melyik szféra képviselői állnak a szervezet mögött. Például a vállalkozók érdekeik érvényesítése céljából vagy valamilyen közös cél elérése érdekében alapíthatnak egyesületet, amit – bár civil szervezeti formának számít – mégis a gazdasági szférához tartozók mozgatnak.

A továbbiakban a civil és a nonprofit szervezet⁶ kifejezést szinonimaként használom. Előbbiek körébe a Központi Statisztikai Hivatal besorolása alapján (KSH, 2011) az alapítványok, egyesületek, közalapítványok⁷, egyesületek, köztisztviselők, közhasznú társaságok (nonprofit gazdasági társaságok), érdekképviselők és nonprofit intézmények⁸ tartoznak. Ebből a körből a KSH az alapítványokat és az egyesületeket tekinti klasszikus civil szerveze-

teknek.⁹ A „Civil Törvénytervezet” is lényegében ezt teszi (a pártokat, szakszervezeteket kiveszi ebből a körből), viszont lehetővé teszi a jogi személyiség nélküli civil szerveződést, amelynek a civil társulás nevet adja.

A stratégia a vidékfejlesztésben elkötelezett civil szerveződések példájaként a népfőiskolákat, egyesületeket, társaságokat, vidékfejlesztési központokat, gazdaság-érdekképviselőket és a kamarákat nevesíti (49. o.). A felsorolt szerveződések elkötelezettségét és részvételük fontosságát nem megkérdőjelezve fontos annak tudatosítása, hogy a „Civil Törvénytervezet” elfogadásával a civil kategóriában való említésük valószínűleg felülvizsgálatot igényel majd.

I. táblázat

A harmadik szektorral kapcsolatos kutatások két csoportja

A kutatás fókuszában álló országok	Fejlett országok (Észak) pl. USA, Anglia, Németország	Fejlődő vagy segélyezett országok (Dél) pl. afrikai országok
A kutatás fókuszában álló területek	<ul style="list-style-type: none"> • Elméleti kérdések, pl. a szektor létevel kapcsolatos magyarázatok • Stratégiai kérdések • Szolgáltatásnyújtás, jóléti intézmények • Intézményi struktúra és vezetési kérdések 	<ul style="list-style-type: none"> • A civil szervezetek szerepe a segélyezésben és a fejlesztési gyakorlatban • A társadalmi változást és az érdekképviselőket megcélzó szervezetek A szervezeti kérdések ritkák
	Maguk a szervezetek és a „szektor” mint sajátos kutatási terület áll a középpontban	A civil szervezetekre úgy tekint, mint a fejlesztési folyamat egyik kulcsszereplőjére az állam, a helyi önkormányzatok, a külföldi segélyszervezetek és a magánvállalatok mellett

Forrás: Lewis, 1998 alapján saját szerkesztés

⁶ Nonprofit szervezet minden olyan nem profitszerzésre irányuló szervezet, amelyet a hatályos jogi szabályozás rendelkezéseivel összhangban, önálló jogi személyként bejegyeztek. Nem tartoznak a nonprofit szektorba az önkéntes kölcsönös biztosítópénztárak (mert esetükben nem érvényesül a profitszétosztás tilalma), a politikai pártok (mert céljuk a közhatalom és a kormányzati jogosítványok megszerzése), valamint az egyházak, szerzetesrendek (mert a világi nonprofit szervezetek működési kereteit meghatározó szabályozás rájuk nem érvényes) (KSH).

⁷ Közalapítvány létrehozására jelenleg nincs lehetőség, de a 2006. augusztus 24. előtt megalakult, és még létező közalapítványok megzorító szabályokkal működhetnek.

⁸ Nonprofit intézmény: nonprofit szervezet hozza létre, ide tartoznak a nem állam, önkormányzat által alapított, fenntartott művelődési, oktatási, egészségügyi, kulturális nonprofit intézmények (KSH).

⁹ Más források az érdekképviselői szervezetek egy részét is ide sorolják.

A civil szervezetek szerepköreit vizsgálva a nemzetközi szakirodalom két részre osztható (Lewis, 1998). Az egyik rész kutatásai az iparosodott, fejlett országok szervezeteit, valamint azok tevékenységeit veszi célba és elsősorban a szektor létével kapcsolatos elméletekre, a jóléti szolgáltatások és a vezetési kérdések vizsgálatára koncentrálnak. Ezzel szemben a másik csoport kutatásai a fejlődő országok szervezeteire fókuszálnak és a fejlesztési segítyezésben, valamint a társadalmi változások segítségével játszott szerepüket vizsgálják (1. táblázat).

A rendszerváltást követően a hazai szerzők általában az első kategóriába tartozó szakirodalomból merítettek ötleteket a kutatásaihoz. A civil szervezeteket is érintő uniós támogatási rendszer bevezetésével azonban egyre gyakrabban fordul elő, hogy a kutatók a második kategória tudásanyagát is hasznosítják. Az e körbe tartozó egyik külföldi tanulmány szerint például a civil társadalom felé napjainkban a következő, fejlesztésre vonatkozó elvárások fogalmazódnak meg (idézi Fowler, 2000, 7-8. o.):

- A fejlesztési folyamat javítása (pl. szolgáltatások nyújtása közvetlenül a legszegényebbeknek, társadalmi tőke építése, méltányosság elősegítése, az állami segélyek helyettesítése).
- A demokrácia előmozdítása (pl. olyan civil funkciók kiépítése, mint az állam magatartásának ellenőrzése, kiegyensúlyozása; az érdekesoportok túlzott befolyásának blokkolása; politikai részvétel ösztönzése, kiegyensúlyozó hatalomként az állami expanzió elleni fellépés, demokra-

tikus intézmények kialakítása és fenntartása, a demokratikus kultúra és a „civilség” táplálása).

- Egyéb funkciók (pl. a szabadpiac és a „civil magánszektor” segítése).

Osváth László (2009) a magyar nonprofit szektor társadalmi fejlődésben játszott szerepeit értékelve megállapítja, hogy mind a szolgáltató, mind az érdekvépviseleti, mind pedig a közösség-szervező oldala gyengének minősíthető. Rámutat továbbá arra is, hogy a hazai nonprofit szektor nemcsak az ellátandó feladataihoz képest ítéltető gyengének, hanem mindhárom szerep tekintetében elmarad a fejlett nyugati demokráciáktól is. Az értekezés nem taglalja részletesen a gyengeségek okait, ugyanakkor megállapítja, hogy a hiányos erőforrás-ellátottság csak az egyik fontos tényező ezek közül. Ehhez hozzáadódnak még bizonyos társadalmi értékrendbeli jellegzetességek, örökölt kulturális és szociálpszichológiai adottságok, valamint a nonprofit szektor megfelelő ismeretének hiánya is.

A CIVIL SZERVEZETEK JELLEMZŐI VIDÉKEN

A Központi Statisztikai Hivatal nyilvántartása szerint a nonprofit szervezetek lehetnek községi, „többi város” kategóriába tartozók (a továbbiakban helyette a „városi” kifejezést használjuk), megyeszékhelyiek, valamint fővárosiak. Az ÚMVP-ben használatos vidékhatárolás alapján¹⁰ a községek mellett a városok kétharmada is a vidékhez tartozik¹¹, így a 2009-ben bejegyzett 66 145 nonprofit szervezet¹² közel egynegyedén felül (amely

¹⁰ Az EU által 2007 szeptemberében elfogadott, s a hazai vidékfejlesztésre eddig valószínűleg legnagyobb hatást gyakorló program, az Új Magyarország Vidékfejlesztési Program (ÚMVP) a 120 fő/km² népsűrűséget meg nem haladó, illetve 10 000 lakosnál kevesebbrel rendelkező településeket nevezi vidéknek. Kivételt képeznek a Budapest agglomerációjába tartozó települések, amelyeket a program nem tekint vidéknek, illetve a nem-vidéki települések külvárosi területei, amelyek viszont vidéknek számítanak (ÚMVP, 2007, 12. o.).

¹¹ A Magyar Köztársaság Helynévkönyve 2008. január 1., valamint az ÚMVP mellékletének településlistája alapján végzett saját számítások szerint.

¹² 2008-ban számuk 64 925 volt, amelynek 11,3%-a nem működött; 6,2% megszűnés miatt (ezek közül kiemelkednek a túlzottóegyletek), 5,1% pedig vagy még nem kezdte meg vagy szüneteltette működését (KSH, 2010, 25. o.).

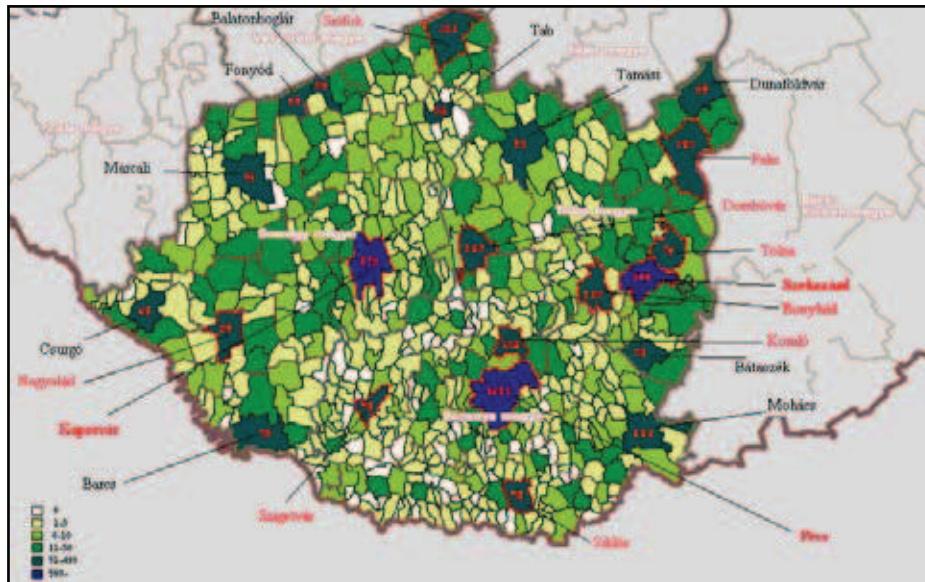
a községi területeken található) további 15% van jelen a vidéki városokban. Összesen tehát becsléseink szerint kb. 25 ezer nonprofit szervezet található vidéken.

A községekben átlagosan 5-6, a városokban 66 nonprofit szervezet van jelen (KSH, 2010, 7. táblázat). A települések egyötödében – ezek mindegyike aprófalú – egyáltalán nincs, vagy csak egyetlen civil szervezet működik (KSH, 2010, 28. o.). Az 1. ábra a Dél-Dunántúl régió példáján keresztül mutatja meg az országra is jellemző nonprofit szervezeti sűrűségi mintázatot. A világosabb zöldtől a sötétebb felé haladva növekszik a nonprofit szervezetek száma, a fehérrel jelölt településeken nincs, vagy csak 1 darab bejegyzett nonprofit szervezet található (TeIR, KSH-TSTAR). A térképen egyértelműen nyomon követhetők a településhierarchiából eredő eltérések, azaz az

abban betöltött pozíció és a szervezetek abszolút száma közötti, szinte evidenciásszerűen menő szoros összefüggés.¹³ A szervezeti ellátottság (amely a 100 lakosra jutó civil szervezetek számát jelöli) alapján azonban egy másik logika is megmutatkozik, mert vajon mi lehet annak a háttérében, hogy a 20 ezer fős Dombóváron a mutató értéke 0,6, míg a közel 500 fős Hedrehelyen 1,7? Valószínűleg a választ erre az adja, hogy a kisebb településeken a humán tényezők eltérései felerősödve fejtik ki hatásukat. A helyi közösség egy rátermett „motorjának” aktivitása rögtön az egész település mutatóját megnöveli, míg a nagyobb településen több ilyen aktív emberre van szükség ahhoz, hogy településszinten javuljon a mutató értéke. A statisztikák alapján amúgy a régióra vonatkozó átlagos ellátottsági érték 0,7 (KSH, 2010, 31. o.).

I. ábra

Nonprofit szervezeti sűrűség a Dél-Dunántúl régió településein, 2009

Forrás: (TeIR) KSH-TSTAR (<https://teir.vati.hu>) [2011. 06. 28.]

¹³ Amelyre más szerzők is felhívják a figyelmet, például *Nárai Márta* (2007): Civil Társadalom. In: Rechnitzer János (szerk.): Nyugat-Dunántúl. Kárpát-medence régiói 5. Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja – Dialóg Campus Kiadó, Pécs-Budapest, 355-368. pp., idézi *Osváth László* (2009): A nonprofit szektor földrajzi képe Magyarországon. Doktori értekezés. Eötvös Loránd Tudományegyetem Természettudományi Kar Földtudományi Doktori Iskola, Regionális Tudományi Tanács, Budapest, 12. p.

Az aprófalvak magas aránya, valamint civil szervezetekkel való alacsony ellátottsága különösen annak fényében jelenthet problémát, hogy ezek a területek jellemzően éppen azok közé a hátrányos, leszakadó területek közé tartoznak, amelyek esetében a stratégia a helyi civil szerveződések segítségére számít a felzárkóztató, fejlesztő, válságkezelő programok kidolgozásában. Megoldást jelenthet a helyiek erőteljes ösztönzése, motiválása az összefogásra, civil szerveződések létrehozására ezeken a területeken – ami azonban már nem nevezhető valódi alulról jövő, szerves fejlődés eredményeként kialakult kezdeményezésnek (azaz az önszerveződés mint lehatárolási kritérium megléte kerül veszélybe).¹⁴ A másik utat az jelentheti, ha az aprófalvakhoz közeli egy-egy nagyobb település civil szerveződései vállalják fel a stratégiában vázolt feladatokat. Ehhez azonban esetükben a saját településen túlmutató látásmód megléte szükséges. A statisztikák azt mutatják, hogy a községi nonprofit szervezetek több mint kétharmada (67,7%) földrajzi hatókörét tekintve kizárólag települési szintre koncentrál, és kevés az ennél nagyobb vidéki területet átfogó szervezet. Városok esetében 55%-uk településszintű hatókörű, és csak 29%-uk fejt ki térségi-regionális szinten valamilyen tevékenységet (KSH, 2008, 166. o.), ami a városi civil szervezetek községekhez képest nagyobb arányú részvételét valószínűsíti a fejlesztő, válságkezelő program kidolgozásában.

A nem aprófalvas településeknek számító községekben a civil szervezetek közel negyede magánalapítványi, kétharmada pedig egyesületi formában tevékenykedik. *Elmondható tehát, hogy a községi nonprofit szervezetek döntő többsége (88,2%) klaszrikus, azaz a civil szervezetek lehatárolási kritériumának leginkább megfelelő szer-*

vezet (KSH, 2010, 27. tábla). Ez az arány a városok esetében is hasonló. Tehát nagyvonalú becslések szerint 22-23 ezer klasszikus civil szervezet van jelen a vidéki területeken. Említésre érdemes még a közalapítványok 5,6%-os aránya községek, 2,3%-os aránya városok esetében, ami további kb. 1100 szervezetet jelenthet (KSH, 2010, 25. és 27. tábla) vidéken. Az országos átlaghoz képesti nagyobb arányú jelenlétük annak köszönhető, hogy a helyi önkormányzatok saját költségvetési forrásaik bővítésére, 1 százalékos felajánlások gyűjtésére, valamint a helyi településfejlesztési, közrendvédelmi és egyéb céljaik elérése érdekében csak közalapítványi formában alapíthattak szervezetet (KSH, 2010, 30. o.), amit gyakran meg is tettek. A közhasznú társaságok utódjának tekinthető nonprofit gazdasági társaságok vidéki száma a becslések szerint 650 körülire tehető.

Amint a 2. ábra is mutatja, a nonprofit szervezetek tevékenység típusait vizsgálva megállapítható, hogy mind a községekben, mind pedig a városokban több mint felük a kikapcsolódás segítését (szabadidő, hobbi, sport), valamint a művelődést (oktatás, kultúra) szolgálja. Emellett községeknél további 14%, városoknál 9% kimondottan fejlesztési céllal létrehozott szervezet található¹⁵ (KSH, 2010, 24. táblázat).

A kikapcsolódást segítő szervezetek jellemzően egyesületi formában működnek, míg az oktatással foglalkozók között az alapítványi forma a leggyakoribb. A kulturális tevékenységet végző civil szervezetekről elmondható, hogy legszívesebben az egyesületi formát választják, amelytől nem sokkal marad el az alapítványi forma gyakorisága. Amennyiben egy szervezet településfejlesztéssel foglalkozik, azt legnagyobb valószínűséggel egyesületi formában teszi, bár az alapítványi és a közalapítványi forma is népszerű körükben. A gazdaságfejlesztés-

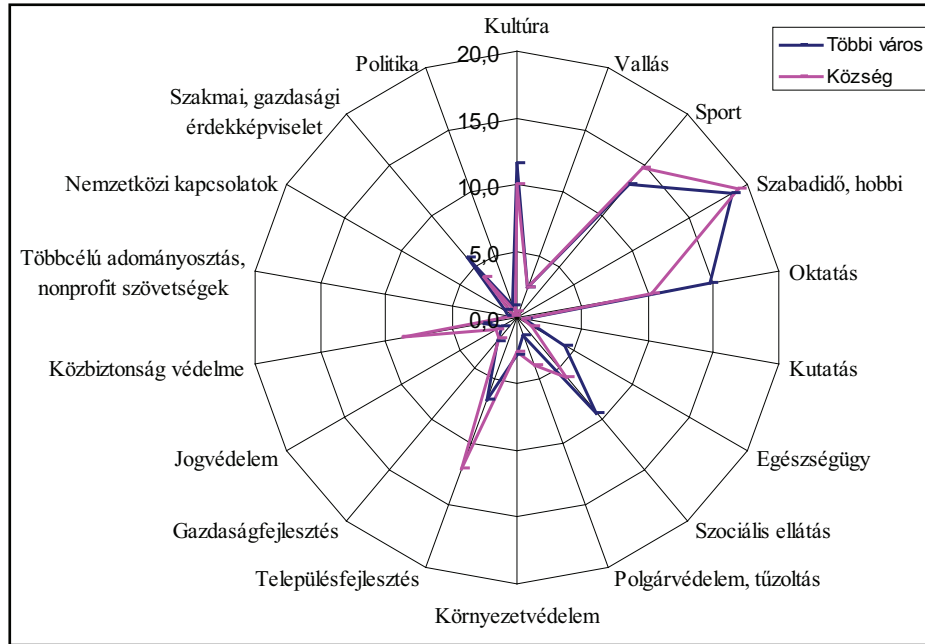
¹⁴ E tekintetben jó hírnék számít, hogy 2009-hez képest 1999-ben még kétszeres volt azon települések száma, amelyekben nem volt egyetlen civil szervezet sem bejegyezve, tehát számuk egyértelmű csökkenést mutat (TEIR).

¹⁵ E szervezetek több mint kétharmada (71%-a) a községekben és a városokban található (KSH 2010, 22. táblázat), ami jelzi, hogy a vidéki települések hátrányaik leküzdéséért maguk is igyekeznek tevékenykedni.

sel foglalkozóknál az egyesületi mellett a közhasznú társasági (nonprofit gazdasági társasági) forma a legkedveltebb (KSH, 2010, 20. táblázat).¹⁶

2. ábra

A nonprofit szervezetek megoszlása tevékenységcsoportok szerint, településtípusonként, 2008 (%)

Forrás: KSH, 2010, 24. táblázata alapján saját szerkesztés

A „Civil Törvénytervezet” nem titkolt szándéka, hogy a civil szektorból kiemelje a nem tisztán civil szervezeteket (pl. közalapítványokat, nonprofit gazdasági társaságokat), amelyek valamilyen módon kötődnek a gazdasági és a kormányzati szférához, vagyis nem felelnek meg a civil lehatárolási kritériumoknak. Róluk érdemes tudni, hogy erőforrás-ellátottság szempontjából a nonprofit szektor élmezőnyébe tartoznak. Egy közhasznú gazdasági társaság bevétele például 2008-ban országos átlagban 242 millió forint, közala-

pítványé 54 millió forint volt, szemben az egyesületi 6 millió és az alapítványi 9 millió forinttal (KSH, 2010, 190. és 206. táblázat). A közhasznú társaságoknál dolgozott 2008-ban a nonprofit szféra foglalkoztatottjainak közel kétharmada (KSH, 2010, 119. táblázat). A fentiek alapján elmondható, hogy ugyan az új szabályozás valószínűleg nem okoz majd lényeges visszaesést a vidéki területek civil szektorának szervezetszámában, viszont annak foglalkoztatotti és bevételi adatait lényegesen módosítja¹⁷, mint ahogyan a szektor

¹⁶ Általánosságban elmondható, hogy az egyesületi formát választóknál a szervezeti célt rendszerint a tagok részvételével, közösségi tevékenységével kívánják megvalósítani, míg más szervezeti formáknál ez az elem nem annyira hangsúlyos.

¹⁷ Még akkor is, ha vidéken jóval az említett országos átlag alatti mind a bevétel, mind pedig a foglalkoztatottak száma. Előbbi településtípusonkénti koncentrációja igen jelentős, és főként a kistelepüléseken működő szervezetek számára hátrányos: míg közel egynegyedik községekben működik, a bevételek csupán 6,2%-a felett rendelkeznek (miközben a fővárosi szervezetek esetében ez az arány 59%). A városok a bevételek 19%-át mondhatják magukénak (KSH, 2010, 65. táblázat).

hatását is a vidék fejlődésére. A közalapítványok tevékenységi körében legnagyobb arányban (37%) a településfejlesztés fordul elő, míg a közhasznú szervezetekében (nonprofit gazdasági társaságokéban) a gazdaságfejlesztés (26%) és a településfejlesztés (15,1%) (KSH, 2010, 21. táblázat), tehát éppen az a két terület, amely a vidék fejlődése szempontjából nem nevezhető mellékesnek.

A DÉL-DUNÁNTÚL RÉGIÓ CIVIL SZERVEZETEINEK VIZSGÁLATA¹⁸

A Dél-Dunántúl régió nonprofit szervezeteinek képviselőit kérdőíves megkérdezés keretében céloztam meg. A kérdőív három fő egységre tagolódik. Az első rész a szervezetekkel kapcsolatos olyan háttérinformációkra kérdez rá, mint hatókör, alapítás éve, tagok száma, aktivitási aránya, átlagéletkora, végzett tevékenység, bevétel, uniós támogatások, kapcsolatok. A második rész e szervezetek vidékkel, vidékfejlesztéssel kapcsolatos véleményének, gyakorlatának alaposabb megismerését célozza, a harmadik rész pedig a szervezetek jövőképével kapcsolatos kérdéseket tartalmaz.¹⁹

A beérkezett válaszok feldolgozásakor első lépésként a kérdésekből adódó változók számát kellett erőteljesen csökkenteni (71-ről 17-re).²⁰ A vizsgálat a civil szervezetek különböző csoportokra osztásával folytatódott aszerint, hogy az egyes szervezetek mit tartanak a vidék fejlődése kulcsának. Az egyes klaszterek között különbségek lehetnek a szervezet hatókörét, korát, aktív tagjainak számát, bevételének

nagyságát stb. tekintve. Ezen kívül az is fontos információt hordozhat, hogy az eltérő csoportokba tartozó szervezetek tevékenységei, kapcsolatai, jövőre vonatkozó várakozásai mennyiben térnek el egymástól. Azt is érdekes megvizsgálni, hogy a vidékfejlesztésről alkotott elképzelésük szerint elkülönített szervezetcsoportok vélekedése vajon eltér-e a vidék definícióját és a helyi közügyek intézésében való részvételt illetően.²¹ A legjobb csoportosítás eredményeként előálló klaszterek a következő neveket kapták: *stabil, aktív, nyitott* szervezetek; *passzív*, főként külső forrás-szerzésre törekvő szervezetek; valamint *kiábrándult*, pesszimista szervezetek.

A *stabil, aktív, nyitott szervezetek* a vidék fejlődése szempontjából különösen fontosnak tartják az olyan tényezőket, mint a fiatalok jelenléte, a társadalmi kirekesztés megszüntetése, az oktatás, az önkormányzati támogatások, a város szerepe, a több bizalom, a nagyobb hit (együtt: makro humán tényezők). Hangsúlyosnak tartják továbbá a nagyobb beleszólást a helyi ügyekbe, jó példák bemutatását az embereknek, jobb emberi kapcsolatokat és magát az egyént (együtt: mikro humán tényezők). Jellemzőjük, hogy a szervezeti növekedést és a kapcsolatbővítést kisebb, helyi hatókörben képzelik el, adománykérés céljából pedig kapcsolatokat ápolnak az üzleti szférával. A vidék definiálásakor hajlamosabbak csak a falvakat ide sorolni. A helyi döntéshozatalt elsősorban véleményező tevékenységükkel segítik.

A *passzív, főként külső forrás-szerzésre törekvő szervezetek* elsősorban a központi

¹⁸ A kérdőívek SPSS programmal való kiértékelésében Kovács Balázs közreműködése nagy segítséget jelentett, amelyet ezúton is megköszönünk.

¹⁹ Az alapsokaságban részt vevő szervezetek száma 2008-ban 6809 volt, ebből 5898 volt a klasszikus civil szervezet (KSH, 2010, 194. táblázat, 162. táblázat). A tervezett mintaméret 100 megfigyelés volt, amelyből végül 57 került rögzítésre. A mintavétel módja egyszerű véletlen (visszatevés nélküli) mintavétel. A lekérdezés levélben és elektronikusan történt (a kezdeti alacsony visszaérkezési arány miatt a megkérdezettek tervezett körét bővíteniünk kellett és a módszert is ki kellett egészíteni a telefonos megkereséssel), a beérkezett válaszokat Excelben és SPSS-ben rögzítettük, majd elemeztük.

²⁰ Ezt a megfigyelések viszonylag alacsony száma is szükségessé tette.

²¹ A fenti változók közül egyutas ANOVA segítségével vizsgáljuk a csoportosítás alapjául szolgáló 3 faktort és a fent említett kérdéseknek megfelelő változókat, kivéve, amelyeknél semmi értelme az átlagszámításnak.

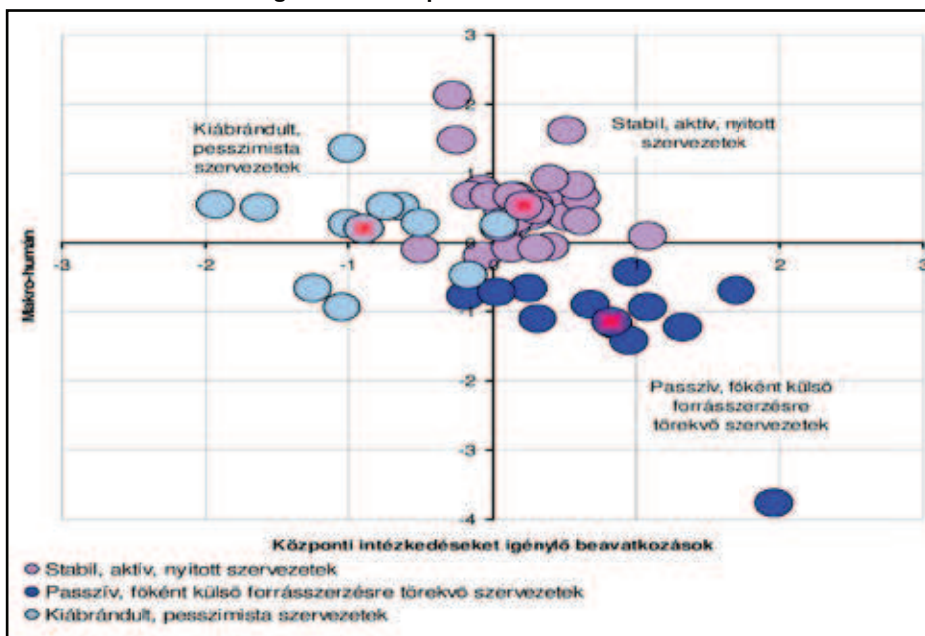
intézkedést jobban igénylő beavatkozásokat tekintik a vidéki fejlődés motorjának. Az állami támogatások, a munkahelyteremtés, a jobb közlekedés, a vidékfejlesztési programok, a szegénység felszámolása, a versenyképes mezőgazdaság segítése, a helyi termékek, a vendéglátás és a turizmus jelentik számukra a vidék problémáinak megoldási útját, amelyhez több erőforrásra tartanak igényt. Vidéknek a fővároson és a nagyvárosokon kívüli területeket tekintik. Jellemzőjük, hogy a nagyvállalati kapcsolatok mellett csak szűk helyi kapcsolati körük van, melyből hiányoznak a civil és kormányzati partnerek. A helyzet megváltoztatására nem is terveznek lépéseket. A döntéshozatalban való részvételtől rendszerint vagy tartózkodnak, vagy a helyi önkormányzat, illetve a LEADER Helyi Akciócsoport tagjaiként vannak jelen. Átlagban ezek a civil szervezetek a legfiatalabbak.

A kiábrándult, pesszimista szervezeteknek jelenleg az átlagnál szélesebb tevékenységi körük van (ami egy sikeres fő profil hiányára utalhat), azonban jövőkéjük alapján növekedési kilátásaik jelentősen elmaradnak a többi csoporttól, és nem áll szándékukban ez ellen tenni. Jellemzőjük, hogy kapcsolataikat kisebb hatókörben sem tervezik tovább bővíteni, és hajlamosak az üzleti szférával való kapcsolatok elhanyagolására, leépítésére, a helyi döntéshozataltól való tartózkodásra. Fontolgtadják a tevékenységváltás lehetőségét, és nincs szükségük több erőforrásra sem. Vidéknek tekintik a fővároson kívüli valamennyi területet.

A megfigyelések ábrázolhatók a csoportosító változók kétdimenziós alterében. A 3. ábra bemutatja a megfigyelések elhelyezkedését a két legfontosabb csoportosító-változó síkjában. A csoportcentrumok elhelyezkedését ciklámen színű x-szel jelöltük.

3. ábra

A csoportokhoz tartozó megfigyelések és a klaszter-centrumok elhelyezkedése a két legfontosabb csoportosító változó terében

Forrás: SPSS program (Kovács Balázs szerkesztésében) saját adatok alapján

Látható, hogy a 3. ábrán legnagyobb arányban a stabil, aktív, nyitott szervezetek szerepelnek. Ennek oka azonban a tapasztalatok szerint nem az ebbe a kategóriába sorolható szervezetek magas számában, hanem sokkal inkább a magasabb válaszadási hajlandóságukban keresendő. Erre utalhat az a tény is, hogy például a LEADER+ pályázaton a civil szervezetek egy kis aktív csoportja mutatott csak pályázati aktivitást, de ők gyakran két-három projektjükre is támogatást nyertek. Ezzel szemben a többi nonprofit szervezetnek (93%) nem volt közvetlen hozzáférése a LEADER+ forrásaihoz (Varga, 2008b).

Az empirikus vizsgálat célja elsősorban a vidéki civil szervezetekkel kapcsolatos koncepcióalkotás volt, a régióban való teljes körű áttekintésük és besorolásuk további kutatás tárgyát képezheti. Mindenesetre a jelenlegi eredmények alapján a stratégiát illetően már megfogalmazhatók a szervezetek lehetséges szerepeivel kapcsolatos megállapítások. Egyértelműnek látszik, hogy a stratégia által említett „vidékfejlesztésben elkötelezett civil szerveződések” közé a stabil, aktív, nyitott szervezetek köréből várhatunk tagokat. Az ő szerepük azonban túlmutat a fejlesztő programok, valamint a vidéki válság megoldásának kidolgozásán, jellemzőik alapján ugyanis lehet rájuk számítani a vidéki lakosság és a civil szféra passzívabb szereplőinek mobilizálásában is.²² A kérdés csak az, hogy számuk és kapacitásuk erre elegendő lesz-e.

HA NEM ŐK, AKKOR KI?

A stabil, aktív, nyitott civil szervezeteken túl létezik még egy határozottan elkülöníthető csoport, akiket az empirikus

felmérésbe nem vontunk ugyan be, de a stratégiában megfogalmazottaknak (felzárkóztató, fejlesztő, válságkezelő programok kidolgozása) jelenleg betöltött funkcióik alapján meg kell felelniük.²³ Ők pedig a LEADER akciócsoportok.

A LEADER Program átalakításának keretében a szélesebb körű részvétel elősegítésére a tervek szerint valamennyi LEADER csoportnak 2011 végéig egyesületi formát kell felvennie. Ez a változás országosan ötdüket érinti, mert a többiek már megalakulásukkor ezt a jogi formát választották.²⁴ A kezdetekkor (2008-ban) rövid telefonos interjú keretében faggattam a Dél-Dunántúl régió akciócsoportjainak képviselőit,²⁵ hogy miért az egyesületi forma mellett döntöttek. Választásukat a következőkkel indokolták: „demokratikusabb elveken működik”, „reprezentatívabb”, „az alapítás szempontjából egyszerűbb”, „csak egymillió forint kell a létrehozásához”, „LEADER-szerűbb, mint más formák”, illetve „az Irányító Hatóság érzékelhetően ezt a formát preferálja” (Varga, 2008a).²⁶ Az egyesületi formában való működés tehát az akciócsoportok nagy részének szándékával is egybeesik.

Van ugyanakkor egy olyan megfontolásra érdemes szempont, ami nem annyira a vidékfejlesztés, mint inkább a civil szektor oldaláról merülhet fel. Ez pedig az akciócsoportok mint háromoldalú szerveződések civil szférához való tartozásának kérdése. Vajon az önkormányzati és a vállalkozói szféra képviselőit is magába integráló akciócsoportok mennyire tekinthetők igazi civil szerveződéseknek? Amennyiben a civil szféra esetében megkövetel-

²² Erről részletesebben lásd Varga, 2008b.

²³ A stratégiai tervezés a LEADER akciócsoportok egyik legfőbb feladata. A LEADER program hazai tapasztalatairól részletesebben lásd a *gazdálkodás* 54. évf. 6. számát (Varga, 2010).

²⁴ A megalakuláskor az előírás az volt, hogy a szervezeti forma nonprofit jellegű legyen, azaz vagy egyesületként, vagy nonprofit korlátolt felelősségű társaságként, vagy nonprofit részvénytársaságként kezdhették meg működésüket az akciócsoportok.

²⁵ A régió esetében 15 akciócsoportból 12 lett egyesület.

²⁶ A nonprofit kft. és zrt. mellett szóló érvek között megfogalmazódott, hogy ezek a szervezeti formák a hatékonyabb munkát jobban elősegítik, valamint a szakmai szempontok megjelenítésére alkalmasabbak.

jük a kormányzati (és a vállalati) szférától való elkülönülést, a válasz egyértelmű: az egyesületi forma ellenére az akciócsoportok nem tekinthetők valódi, klasszikus értelemben vett civileknek. Még akkor sem, ha az előírások biztosítani igyekeznek a különböző szektorok képviselői arányának egyensúlyát a döntéshozatal szintjén. Ahogy a LEADER-megközelítésről szóló uniós jogszabály is tartalmazza,²⁷ az akciócsoportok a helyi köz- és magánszférára partnerségei. Viszont ha a fenti logikától eltérően a tagok szektorbeli hovatartozásának figyelembevételétől eltekintünk és az alulról jövő kezdeményezést (önszerveződést), valamint a társadalmi értékek

mentén való tevékenységet tekintjük a civilség elsődleges kritériumainak, árnyaltabb képet kapunk, amelyben az akciócsoportok akár civil szerveződéseként is funkcionálhatnak. Említést érdemel, hogy a nemzetközi szakirodalomban (a fejlődő országokra vonatkozó részében) találkozhatunk olyan elnevezéssel (pl. NGO: non-governmental development organization, azaz nem kormányzati fejlesztési szervezet), amely külön is utalva a szervezet fő céljára, a fejlesztésre, megkülönbözteti a többi civil szervezettől. Az akciócsoportok civil szférán belül elfoglalt egyedi pozíciója miatt talán nálunk sem lenne haszontalan egy hasonló különbségtétel.

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

- (1) 1698/2005/EK rendelet – (2) Beleznaý É. (2011): Mit keresnek a civilek a városfejlesztésben? Szerepek, feladatok, érdekképviselés. Városfigyelő Tematikus városi műhelymagazin. <http://varosfigyelo.hu/#/elesben/cikkek/10-mit-keresnek-a-civilek-a-varosfejlesztésben-szerepek-feladatok-erdekképviselés> [2011.06.21] – (3) EMIR. Egységes Monitoring Információs Rendszer, <https://emir.nfu.hu/kulso/jelek> – (4) Fowler, A. (2000): Civil society, NGOs and social development: changing the rules of the game. Occasional Paper No.1. Geneva: United Nations Research Institute for Social Development, [http://www.unrisd.org/unrisd/website/document.nsf/0/f553495f06f98dce80256b5e005c9ddc/\\$FILE/fowler.pdf](http://www.unrisd.org/unrisd/website/document.nsf/0/f553495f06f98dce80256b5e005c9ddc/$FILE/fowler.pdf) [2005.12.12] – (5) Kákai L. (2009): Kik is vagyunk mi? Civil szervezetek Magyarországon. Publikon Kiadó, Pécs – (6) KSH (2008): A Magyar Köztársaság Helységnevének könyve 2008. január 1. <http://www.nepszamlalas.hu/hun/egyeb/hnk2008/hnk2008.pdf> [2010.12.01] – (7) KSH (2010): Nonprofit szervezetek Magyarországon, 2008. Budapest, Központi Statisztikai Hivatal – (8) KSH (2011): Módszertani dokumentáció. Fogalmak alfabetikus rend szerint. http://portal.ksh.hu/pls/ksh/ksh_web.meta.menu?p_lang=HU&p_menu_id=220&p_param=N&p_session_id=71465437 [2011.02.23] – (9) Kuti É. (1998): Hívjuk talán nonprofitnak...: A jótékonyosság, a civil kezdeményezések és az állami keretből kiszoruló jóléti szolgáltatások szektorra szerveződése. Nonprofit Kutatócsoport, Budapest – (10) Nemzeti Vidékstratégiai Konceptió – 2020 (agrár-, élelmiszer-, környezet- és vidékstratégiai alapvetések). Vitaanyag. 2011. 04. 08. <http://hangyaszoetkezes.eu/dokumentumtar/50-alapvetések.html> [2011.06.15] – (11) Osváth L. (2009): A nonprofit szektor földrajzi képe Magyarországon. Doktori értekezés. Regionális Tudományi Tanszék, Budapest – (12) stADAT (2010): 3.2.5. táblázata. A nonprofit szervezetek száma, megoszlása és összes bevétele településtípus szerint (2005–). http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xstadat/xstadat_éves/i_qpg003.html [2011.03.23] – (13) TEIR. Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer, <https://teir.vati.hu/> – (14) ÚMVP (2007): Új Magyarország Vidékfejlesztési Program. FVM, Budapest – (15) Varga E (2008a): A LEADER Programban alkalmazott szervezeti formák alakulása a dél-dunántúli régióban. XIV. Nemzetközi Környezetvédelmi és Vidékfejlesztési Diákkonferencia, Mezőtúr, 2008. július 2–4. – (16) Varga E (2008b): The Role of Non-profit Organizations in Hungarian Rural Development – The Example of the South Transdanubian Region from a LEADER+ Perspective. In: Antonín Vaishar – Jana Zapletalová (eds.): Eurorural '08 INVESTIGATING EUROPEAN COUNTRYSIDE: Abstracts of papers of the 1st Moravian Conference on Rural Research EURORURAL '08, Brno, Czech Republic, August 25–29, 2008, 84–85. pp. – (17) Varga E. (2010): A LEADER Program hazai gyakorlatáról. Gazdálkodás 54. évf. 6. sz. 609–619. pp.

²⁷ 1698/2005/EK tanácsi rendelet 61. cikk b) pont.

TARTALOM

TANULMÁNY

<i>Kassai Zsuzsanna – Ritter Krisztián: Helyi vidékfejlesztési programok a hátrányos helyzetű vidéki kistérségekben</i>	337
<i>Varga Eszter: Civil szervezetek szerepe a vidékfejlesztésben.....</i>	347
<i>Harangi-Rákos Mónika – Szabó Gábor: A mezőgazdasági szervezetek gazdálkodásának vizsgálata a 2002–2009 közötti időszakban</i>	358
<i>Lehota József – Szabó Zoltán – Lehota Zsuzsanna: Az integrált növényvédelem és gyümölcsstermelés magyarországi bevezetésére, valamint elterjesztésére ható gazdasági tényezők</i>	367
<i>Pogány Éva – Sebesy Zsanett – Teschner Gergely – Troján Szabolcs: A tejtermelés költségei és bevételei a nyugat-dunántúli társas vállalkozásokban</i>	378
<i>Panyor Ágota: Gyógynövény-fogyasztási szokások vizsgálata.....</i>	387
<i>Vasvári Mária – Dávid Lóránt – Szabó Szilárd: A területhasználat néhány változása és következményei a Tisza-tónál.....</i>	395

SZEMLE

<i>Mihók Zsolt: A vidéket szolgáló Agrárgazdasági Kutató Intézet.....</i>	407
<i>Mészáros Sándor: Szabó G. Gábor: Szövetkezetek az élelmiszer-gazdaságban.....</i>	409
<i>Török Áron: Spanyolul tanul a magyar mangalica!.....</i>	412
<i>Hajduné Borsos Adrienne: Innováció a javából: a dohányzásról leszoktató cigaretta.....</i>	421
<i>Fodor Mónika – Gyenge Balázs – Horváth Ágnes: A munkahelyi étkezés hazai fogyasztói piacának vizsgálata.....</i>	427

KRÓNIKA

<i>Varga Zsuzsanna: Emlékezés Mádl Ferencre</i>	435
---	-----

A régiók neveinek helyes írásmódjáról	366
Tudnivalók a gazdálkodásban megjelentetésre készülő kéziratokról	386
Telefonszám-változás!	426
Summary	438
Contents.....	443